

**UCHWAŁA NR LXXVII.330.23
RADY GMINY W CHODOWIE**

z dnia 28 grudnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia programu opieki nad zabytkami na terenie Gminy Chodów na lata 2023-2026

Na podstawie art. 18 ust.2 pkt.15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. (Dz. U. z 2023r.poz.40 z póź.zm.) oraz art.87 ust.2,ust.3 i ust.4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U.z 2022r.poz.840 z póź.zm) Rada Gminy uchwała, co następuje:

§ 1. Rada Gminy w Chodowie po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyjmuje Program opieki nad zabytkami Gminy Chodów na lata 2023-2026 .

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Roman Olczyk

Załącznik do uchwały Nr LXXVII.330.23
Rady Gminy w Chodowie
z dnia 28 grudnia 2023 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY CHODÓW NA LATA 2023 - 2026

CHODÓW 2022

SPIS TREŚCI	.....str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	8
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	10
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	18
5.1.2. Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030.....	20
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	21
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	22
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	22
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	23
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	26
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	27
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	27
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	29
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	33
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	34
6.5. Zabytki archeologiczne.....	34
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	35
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	35
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	35
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	40
7. Dziedzictwo niematerialne.....	41
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu	

kulturowego.....	44
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	44
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	45
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.....	49
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	59
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	61
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	61
11.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	62
11.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	63
11.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	64
11.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	64
11.6. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	65
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	67
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	68
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	69

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Chodów związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji

państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Chodów na lata 2018-2021* przyjętego Uchwałą Nr XLVI/206/18 Rady Gminy Chodów z dnia 12 kwietnia 2018 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Chodów położona jest w centrum kraju, w najdalej na wschód wysuniętej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 160 km od Poznania, na Wysoczyźnie Kłodawskiej. Posiada status gminy wiejskiej i stanowi jedną z jedenastu gmin tworzących powiat kolski, zajmując 7,7 % powierzchni na jego wschodnim krańcu. Wschodnia granica gminy stanowi również granicę pomiędzy województwami wielkopolskim i łódzkim. Siedzibą władz samorządowych jest miejscowość Chodów, położona niemal w centrum gminy, przy drodze krajowej nr 92, oddalona 30 km od Koła. Gmina w latach 1975 – 1998 administracyjnie należała do ówczesnego województwa konińskiego.

Powierzchnia gminy zajmuje obszar 78 km², co stanowi ok. 7,7 % powierzchni powiatu. Użytki rolne zajmują 89 % powierzchni gminy, stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, natomiast tylko 5,4 % stanowią tereny leśne.

Gminę Chodów zamieszkuje 3038 osób (dane z 31.12.2021 r.), co stanowi 3,3 % ludności powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 41 os./km². Strukturę osadniczą tworzy 16 wsi sołeckich: Aleksandrów, Bowyczyny, Chodów, Chrzanowo, Długie, Dzierzbice, Elizanów, Kaleń Duża, Kaleń Mała, Kocewia Duża, Pniewo, Rdutów, Stanisławów, Studzien, Szołajdy, Wojciechowo, obejmujących 35 miejscowości. Gmina sąsiaduje z gminami należącymi do powiatu kolskiego oraz łęczyckiego i kutnowskiego z województwa łódzkiego:

- od północy - z gminą Przedecz, powiat kolski,
- od zachodu - z gminą Kłodawa, powiat kolski,
- od południa - z gminą Grabów, powiat łęczycki,
- od południowego wschodu - z gminą Daszyna, powiat łęczycki,
- od wschodu - z gminą Krośniewice, powiat kutnowski,
- od północnego wschodu - z gminą Dąbrowice, powiat kutnowski.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg powiatowych o długości ok. 60 km i dróg gminnych - 57 km. Przez gminę przebiegają również drogi: równoleżnikowo przecinająca tereny gminy, droga krajowa nr 92 o długości 9,55 km, relacji Poznań – Warszawa i międzynarodowa magistrała kolejowa E-20 Berlin – Warszawa – Moskwa, z przystankiem w Turzynie.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej Polski prof. Jerzego Kondrackiego, obszar gminy położony jest w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionu Wysoczyzna Kłódawska. Rzeźba terenu jest mało urozmaicona, ukształtowana w okresie zlodowacenia środkowopolskiego. Krajobrazowo stanowi monotonną morenową równinę denudacyjną o niskiej lesistości, przeciętą nielicznymi ciekami wodnymi. Przez teren gminy przepływają: rzeka Rgilewka będąca prawym dopływem Warty, Kanał Dzierzbicki, który jest prawostronnym dopływem Rgilewki. Występuje też sieć cieków melioracyjnych zasilających głównie Kanał Dzierzbicki oraz kilka zbiorników wodnych małej retencji. Na terenie gminy nie stwierdzono występowania surowców mineralnych.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. We wczesnym średniowieczu były to tereny plemienne, których główny ośrodek lokowany był w Łęczycy. Rozwój osadnictwa następuje w średniowieczu i okresie nowożytnym. Dokumenty źródłowe m.in. „*Liber beneficiorum*” diecezji gnieźnieńskiej Jana Łaskiego wskazują, iż najstarszą metrykę posiadają: Rdutów – 1355 r., Kocewia – 1356 r., Dzierzbice – 1387 r., Chodów – 1386 r., Turzynów - 1503 r. Siedziba gminy, miejscowość Chodów do XVII w. był wsią kościelną.

Ówczesne wsie należały administracyjnie do województwa i powiatu łęczyckiego, które po II rozbiórce Polski w 1793 r., jako departament łęczycki weszły w skład nowej prowincji, nazwanej Prusami Południowymi. W czasach Księstwa Warszawskiego (1807-1815) ziemie dawnego województwa łęczyckiego wchodziły do departamentu warszawskiego. W Królestwie Polskim (1815-1914), po zmianach wprowadzonych przez zaborcę rosyjskiego, należały do 1837 r. do województwa mazowieckiego, a następnie po nowym podziale administracyjnym Królestwa do guberni mazowieckiej, warszawskiej, a od 1867 r. należały do guberni kaliskiej.

Terenów gminnych nie ominął najazd Szwedów w 1655 r., późniejsze epidemie i po 1863 r. represje popowstańcze. W czasie I wojny światowej były pod okupacją cesarskich Niemiec. Po wojnie gmina należała do powiatu kutnowskiego, województwa warszawskiego, od kwietnia 1939 r. została włączona do województwa łódzkiego. Podczas II wojny światowej znalazła się w Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Mieszkańcy byli represjonowani, wysiedlani, straty wojenne w majątkach ziemskich sięgały 40%. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej w 1945 r. i utworzeniu administracji, w pierw w granicach gminy Rdutów – do 1953 r. i Czerwonka do 1954 r., a od 1972 r. jako gmina Chodów, rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI w., a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy, która obecnie rozwija się przede wszystkim w oparciu o gospodarkę rolną.

W krajobrazie kulturowym gminy występują małe obiekty kultowe – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Widoczne są w wielu

miejsowościach, np. Aleksandrów, Czerwonka, Dzierzbice, Kaleń, Kocewia Duża, Koserz, Niwki, Pniewo.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy. Należą do nich m. in.:

W Dzierzbicach na cmentarzu znajduje się bezimienna mogiła żołnierska z okresu II wojny światowej, z pomnikiem "Poległym za Wolność Ojczyzny".

W chodowskim kościele znajduje się drewniana płaskorzeźba przedstawiająca Stanisława Jasiukowicza, przedwojennego właściciela Chodowa, ministra w podziemnym rządzie polskim, skazanego w Procesie Szesnastu.

Na placu przed szkołą w Chodowie, z inicjatywy nieformalnej grupy „Chodowscy Odkrywczy”- członków Stowarzyszenia na rzecz Rozwoju Ziemi Chodowskiej, odsłonięto w 2015 r. głaz z tablicą pamiątkową „*Ignacy Jasiukowicz (1847-1914), dyrektor Dnieprowskich Zakładów Metalurgicznych, właściciel dóbr Chodowa*”. (ojciec Stanisława Jasiukowicza).

Z gminą związana jest biografia znanych postaci historycznych, np.

Stanisław Jasiukowicz, ps. „Opolski”, (ur. w [1882](#) r. w [Petersburgu](#), zm. [22 października 1946](#) r. w [Moskwie](#) (w więzieniu [Butyrki](#))) – działacz polityczny i społeczny, doktor ekonomii, poseł na Sejm przez wiele kadencji z ramienia Narodowej Demokracji, właściciel Chodowa. W czasie wojny czynny w konspiracji narodowej, był przedstawicielem rządu emigracyjnego na kraj, ministrem i wicepremierem podziemnej Krajowej Rady Ministrów. W 1945 r. aresztowany przez NKW i sądzony w moskiewskim „Procesie Szesnastu”, bezprawnie skazany został na pięć lat więzienia, gdzie zmarł. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Wielkim [Orderu Odrodzenia Polski](#).

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, gwara, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Chodów na lata 2023-2026* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022, poz. 559 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),

b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),

c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),

d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),

e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust. 2),

- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
  - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r., poz. 559 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r., poz. 1973 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r., poz. 916 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r., poz. 503 ze zmianami)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o

przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r., poz. 1899 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2021 r., poz. 2351 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyłym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2022 r., poz. 1452 ze zmianami)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1497 ze zmianami).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”. Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. Głównym celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Szczególny nacisk położono na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, gdyż decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Dokument uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony dziedzictwa kulturowego wymieniono:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary o znaczeniu przyrodniczym i kulturowym poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenów o niższym reżimie ochronnym,

- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonej zabudowy.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jednaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmocnienie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

- a) wzmocnienie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim,
- b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo,
- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem,
- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych,
- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,

- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,
- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

CHODÓW

KOŚCIÓŁ FIL. P. W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO, drewn., XVII/XVII w.

Rejestr zabytków nr 928/Wlkp/A z dnia 08.07.1967 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., 1852 r.,

Rejestr zabytków nr A-296/38 z dnia 14.05. 1984 r.

b. oficyna, mur., pocz. 1892 r.,

Rejestr zabytków nr A-296/38 z dnia 14.05. 1984 r.

c. park, ok. poł XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-400 z dnia 08.07.1967 r.

d. pralnia, ob. poczta, mur., pocz. XX w.

Rejestr zabytków nr A-297/39 z dnia 14.05.1984 r.

DOMANIKÓW

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., 1872 r.,

Rejestr zabytków nr A-298/40 z 14 maja 1984 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-298/40 z 14 maja 1984 r.

DZIERZBICE

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. ŚW. MIKOŁAJA, mur., 1798 r., przebud. 1845 r., 1903 r.

Rejestr zabytków nr 929/Wlkp/A z dnia 11.07.1967 r.

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., 1870 r.,

Rejestr zabytków nr A-250/403 z dnia 11.07.1967 r.

b. oranżeria, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05.1984 r.

c. park, XVIII - XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-251/404 z dnia 11.07.1967 r.

d. dom dla służby, mur., 1877 r.,

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05.1984 r.

e. budynek gospodarczy (stajnia z wozownią), mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05.1984 r.

f. gorzelnia, mur., 1922 r.,

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05.1984 r.

g. brama na teren gospodarstwa, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05.1984 r.

h. czworak (obiekt nie zidentyfikowany w terenie)

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05.1984 r.

KOSERZ

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., ok. 1880 r., rozbud. 1920 r.,

Rejestr zabytków nr A-389/131 z dnia 14.03.1986 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-389/131 z dnia 14.03.1986 r.

NIWKI

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., 1870 – 1880 r.,

Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05.1984 r.

b. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05.1984 r.

c. stajnia - wozownia, 1888 r.,

Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05. 1984 r.

d. spichlerz, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05. 1984 r.

e. sieczkarnia, ob. magazyn, mur., 1889 r.

Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05.1984 r.

RDUTÓW

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. ŚW. JANA CHRZCICIELA, mur., 1800 r.

Rejestr zabytków nr 930/Wlkp/A z dnia 18.07.1967 r.

WIATRAK KOŻLAK, drew., XVIII w.

Rejestr zabytków nr A-372/114 z dnia 10.12.1984 r.

TURZYNÓW

PARK DWORSKI, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-301/43 z dnia 14.05.1984 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

ALEKSANDRÓW

KAPLICZKA, mur., 1946 r.

ZAGRODA NR 8:

a. dom, mur., 1924 r.,

b. obora, mur., 1924 r.

CHODÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA FIL. P. W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO:

a. kościół, drew., XVI/XVII w.,

b. cmentarz przykościelny, pocz. XVII w.,

c. grobowiec Jasiukowiczów, mur., pocz. XX w.

KAPLICZKA, mur., 1936 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO - FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., 1852 r.,

b. oficyna, mur., 1892 r.,

c. oranżeria, ob. Urząd Gminy, mur., 1895 r.

d. park, ok. poł XIX w.,

e. stajnia, ob. obora, mur., 1914 r.,

f. obora, mur., 1890 r.,

- g. obora, mur., 1914 r.,
- h. stodoła, ob. mieszalnia pasz, mur., 1875 r.,
- i. budynek gospodarczy, mur., 1892 r.,
- j. obora, mur. 1912 r.,
- k. pralnia, ob. poczta, mur., pocz. XX w.,
- l. kuźnia - rymarnia, ob. stolarnia, mur., 1885 r.,
- ł. wieża ciśnięć, mur., 1891 r.

CZERWONKA

KAPLICZKA, mur. 1947 r.

DŁUGIE

DOM NR 4, drewn., 1932 r.

DOM NR 7, drewn., 2 poł. XIX w.

DOM NR 23, mur., l. 30 XX w.

DOM NR 26, mur., l. 30 XX w.

DOMANIKÓW

ZESPÓŁ PAŁACOWO – FOLWARCZNY:

- a. pałac, mur., 1872 r.,
- b. park, 2 poł. XIX w.,
- c. stodoła, mur. - drewn., 1880 r.,
- d. spichlerz, mur., 1880 r.

DZIERZBICE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P. W. ŚW. MIKOŁAJA:

- a. kościół, mur., 1798 r., przebud. 1845 r., 1903 r.,
- b. brama - dzwonnica, mur., 2 poł. XIX w.,
- c. kostnica, mur., 1 poł. XX w.,
- d. cmentarz przykościelny, XVIII w.,
- e. plebania, mur., 2 poł. XIX w.,
- f. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,
- b. kaplica grobowa Walewskich, mur., 1889 r.,
- c. brama, mur. - żel., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 1870 r.,
- b. oranżeria, ob. magazyn, 2 poł. XIX w.,
- c. brama do parku, mur., 2 poł. XIX w.
- d. park, XVIII – XIX w.,

- e. dom dla służby, mur., 1877 r.,
- f. stajnia z wozownią, mur., 2 poł. XIX,
- g. obora, mur., XIX/XX w.,
- h. obora, mur., XIX/XX w.,
- i. spichlerz, później słodownia, mur., 1918 r.,
- j. spichlerz, mur., 1930 r.,
- k. śrutownik, mur., 1922 r.,
- l. magazyn nasion, drew., 1918 r.,
- ł. gorzelnia, mur., 1922 r.,
- m. brama na teren gospodarstwa, mur., 2 poł. XIX.
- n. ogrodzenie, mur., 2 poł. XIX.

KALEŃ

KAPLICZKA, mur., 1945 r.

PARK DWORSKI, 2 poł. XIX w.

KOCEWIA DUŻA

KAPLICZKA, mur., 1946 r.

SZKOŁA, mur., I. 30 XX w.

DOM NR 1, mur., 1919 r.

DOM NR 2, mur., 1921 r.

DOM NR 4, mur., I. 30 XX w.

DOM NR 18, mur., I. 20 XX w.

DOM NR 21, drew., 1908 r.

DOM NR 25, drew., ok. 1910 r.

KOCEWIA MAŁA

DOM NR 4, mur., ok. 1930 r.

DOM NR 5, mur., ok. 1930 r.

DOM NR 8, mur., ok. 1930 r.

KOSERZ

KAPLICZKA, mur., 1946 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., ok. 1880 r., rozbud. 1920 r.,

b. park, 2 poł. XIX w.,

c. czworak, mur., ok. 1920 r.

NIWKI

KAPLICZKA, mur., XIX/XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 1870 – 1880 r.,
- b. park, 2 poł. XIX w.,
- c. budynek inwentarski, mur., k. XIX w.,
- d. stajnia - wozownia, 1888 r.,
- e. spichlerz, mur., 2 poł. XIX w.,
- f. sieczkarnia, ob. magazyn, mur., 1889 r.,
- g. ośmiorak, mur., k. XIX w.

PNIEWO

KAPLICZKA, mur., 1934 r., odbud. 1946 r.

ZAGRODA NR 4:

- a. dom, mur., 1936 r.,
- b. obora, mur, 1928 r.

ZAGRODA NR 13:

- a. dom, mur., 1930 – 1934 r.,
- b. obora, mur., 1934 r.,
- c. piwnica, mur., 1934 r.

RDUTÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P. W. ŚW. JANA CHRZCICIELA:

- a. kościół, mur., 1800 r.,
- b. kaplica, mur., ok. 1896 r.,
- c. brama, mur., k. XIX w.,
- d. plebania, mur., ok. 1897 r.,
- e. budynek inwentarski, mur., 1896 r.

CMENTARZ KATOLICKI, 1poł. XIX w.

WIATRAK KOŻŁAK, drew., XVIII w.

STUDZIEN

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., ok. poł. XIX w.,
- b. park, 2 poł. XIX w.

TURZYNÓW

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., k. XIX w.,
- b. park, k. XIX w.,
- c. stodoła, ob. magazyn, mur., 1920 r.,
- d. spichlerz, ob. magazyn, mur., 1939 r.,
- e. gorzelnia, ob. budynek administracyjny i magazyn, mur., 1918 r.,
- f. dziesięciorak, mur., 1909 r.

WEWIERZ

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 1926 r.,

b. park, l. 20 XX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

W kościele par. p.w. św. Jana Chrzciciela w Rducie do rejestru zabytków pod nr B-64/222 wpisane zostało wyposażenie (10 pozycji) na podstawie decyzji z dnia 27.09.1973 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny z 1 poł. XIX w., ołtarz boczny z 1800 r., krucyfiksy, barokowa chrzcielnica z k. XVIII w., ambona z 1800 r.

Wyposażenie kościoła par. p.w. św. Mikołaja w Dzierzbicach wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr B-59/24 na podstawie decyzji z dnia 10.11.1970 r. (8 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. dwa ołtarze boczne z 1798 r., klasycystyczna ambona, chrzcielnica z k. XVIII w., kropielnica z XV w.

Z wyposażenia kościoła fil. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Chodowie do rejestru zabytków pod nr 347/Wlkp/B decyzją z dnia 01.12.1985 r. wpisana została płyta nagrobna Barbary z Kotowa. Płyta wykonana z piaskowca, umieszczona w północnej ścianie kruchty.

Decyzją z dnia 10.11.1970 r. pod numerem rejestru B-58/25 wpisano wyposażenie kaplicy grobowej Walewskich na cmentarzu parafialnym (drzwi zewnętrzne, lampka wieczna z 2 poł. XIX w.).

Do rejestru zabytków pod nr B-57/26 decyzją z dnia 10.11.1970 r. wpisane zostało również wyposażenie pałacu w Dzierzbicach (taras z pięcioma kolumnami, wazonami i balustradą) oraz wazon na postumencie i posąg Flory w parku.

Zabytki ruchome zachowane w stanie zadowalającym, poza obiektami w Dzierzbicach. Taras z kolumnami zniszczony, zawilgocony, balustrada zachowana szczątkowo, wazon na postumencie z licznymi ubytkami, posąg Flory nie istnieje.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Chodów nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono również parków kulturowych. Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy zespoły dworskie i pałacowe w miejscowościach: Chodów, Domaników, Dzierzbice, Koserz, Niwki, Turzynów.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia

1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Chodów nie ma zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Chodów nie zewidencjonowano stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Chodów został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach

obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Chodów z uwzględnieniem podziału na fakty osadnicze:

Stanowiska archeologiczne	Grodziska	Cmentarzyska	Osady	Inne	Ogółem
Ilość stanowisk archeologicznych ogółem	0	1	265	0	266
Ilość stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	0	0	0	0	0

Opracowano na podstawie: „Raport o stanie zabytków gminy Chodów” z 2004 r. oraz dane z archiwum Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu z 2022 r.

Obszar gminy Chodów jest słabo urozmaicony pod względem fizjograficznym. Część wschodnią gminy zajmuje Wysoczyzna Kutnowska. Charakteryzuje się ona równinną powierzchnią, pokrytą dobrego rodzaju glebami (gleby brunatne i czarnoziemy). Zachodnią część gminy zajmuje natomiast Wysoczyzna Kłodawska. Widocznym elementem rzeźby terenu w zachodniej części gminy jest dolina rzeki Rgilewki, zajęta przez słabsze gleby i użytki zielone.

Stanowiska archeologiczne występują z reguły w pobliżu cieków wodnych lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu. Na interesującym nas obszarze dominuje osadnictwo kultur neolitycznych, kultury łużyckiej i kultury przeworskiej i wczesnego średniowiecza. Najstarszymi śladami osadnictwa na terenie dzisiejszej gminy są obozowiska z okresu mezolitu (środkowa epoka kamienia), których ślady dotrwały do naszych czasów w postaci pojedynczych znalezisk narzędzi krzemienych (mikrolitów).

Od tego czasu obszar ten był nieprzerwanie zasiedlany (osadnictwo grupuje się głównie wzdłuż cieków wodnych, na terenach zajmowanych i dziś przez współczesne wsie), o czym świadczą znaleziska z następnych epok, poczynając od neolitu - młodszej epoki kamienia aż do czasów współczesnych. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Wszystkie te nowości na ziemi polskiej przyniosła ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej, która dotarła tu z terenów naddunajskich poprzez Bramę Morawską. Ludność ta osiedlała się głównie na terenach o najlepszych glebach, na których uprawiała pszenicę, jęczmień, proso

(prawdopodobnie metodami kopieniaczymi, za pomocą kamiennych i rogowych motyk). Ze zwierząt domowych hodowała krowy, owce, kozy i świnię.

W połowie IV tysiąclecia przed naszą erą na obszarze Niżu Europejskiego utworzyła się kultura pucharów lejkowatych. Ludność kultury pucharów lejkowatych zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Charakterystyczną cechą tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Osadnictwo ludności kultury pucharów lejkowatych z terenu dzisiejszej gminy Chodów odnajdujemy między innymi w okolicach miejscowości Kocewia Duża.

Prawie równolegle rozwijała się kultura amfor kulistych, będąca kontynuacją kultur wstęgowych i przejmująca wiele cech od kultury pucharów lejkowatych. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności kultury amfor kulistych najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wzrost osadnictwa widoczny jest w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a system gospodarczy tej kultury, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątano sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. W pierwszym okresie epoki żelaza (okres halsztacki 650-400 p.n.e.) kultura łużycka przeżywa swój największy rozkwit i posiada szerokie kontakty z resztą Europy. Powstają wówczas grody typu Biskupin. Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Podniesienie się poziomu wód gruntowych, spowodowane

zmianami klimatycznymi, wypiera osadników z ich dotychczasowych siedlisk. Osłabione w ten sposób osadnictwo łużyckie jest stopniowo podbijane lub kolonizowane przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Trudno jest stwierdzić, czy proces ten miał charakter zbrojnej agresji, czy odbywał się w sposób pokojowy poprzez asymilację miejscowej ludności i przybyłej z Pomorza nowej grupy osadniczej. Różnice między obydwoma kulturami widoczne są przede wszystkim w formach grobów oraz kształtach i ornamentyce naczyń i przedmiotów metalowych.

Osadnictwo kultury łużyckiej reprezentowane jest między innymi przez osady odnajdywane na terenie całej gminy, przede wszystkim w dorzeczu rzeki Rgilewki. Natomiast cmentarzysko ludności kultury łużyckiej być może zidentyfikowano w miejscowości Rdutów (stanowisko wymaga dalszych badań archeologicznych w celu ostatecznego rozpoznania jego funkcji).

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski 150 p.n.e. – 25 n.e.). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich (I-IV w. n.e.). Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rogate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej. Całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Ślady osadnictwa z czasów rzymskich (pierwsze wieki naszej ery – kultura przeworska) znajdują się na terenie całej gminy, a zwłaszcza w okolicach miejscowości Długie, Kocewia Duża, Kaleń Mała i Rdutów. Natomiast cmentarzysko związane z tym okresem dziejów zlokalizowano w okolicach miejscowości Rdutów.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Początkowe fazy tego okresu charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawia się nowy system gospodarki żywnościowej – przemiennie-ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana jest sprzężajna obróbka roli. Pojawia się na szeroka skalę proso. W hodowli wzrasta rola świni przy zmniejszeniu stad bydła rogatego i koni.

Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załężki przyszłych miast. Widocznych jest kilka faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Według ocen archeologów, grodziska te były zamieszkałe przez człowieka od IX do XI wieku, czyli pod koniec wczesnego średniowiecza. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X wieku obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu.

Zespoły osadnicze związane z okresem średniowiecza są najliczniej reprezentowanymi na terenie gminy Chodów. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stąd koncentracja osadnictwa średniowiecznego w rejonie większości miejscowości. Na szczególną uwagę zasługują osady w okolicach miejscowości Kocewia Duża i Kaleń Mała.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne są obiektami dziedzictwa szczególnie narażonymi na zniszczenie. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Chodów wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól, m.in. budowa drogi do budynków mieszkalnych i kościoła w Chodowie, przebudowa drogi wewnętrznej i budowa chodników w Chodowie, przebudowa drogi gminnej w miejscowości Wojciechowo,
- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych,
- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Gmina Chodów obejmuje obszar 78 km² i jest gminą typowo rolniczą. Użytki rolne stanowią 89 %, a użytki leśne około 5,4 % obszaru gminy.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytnie.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrażają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Kierownika Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Gmina nie posiada ośrodka kultury, ale dziedzictwo kulturowe upowszechnia Biblioteka Publiczna Gminy Chodów, której siedziba mieści się w budynku szkolnym w Chodowie. Głównym zadaniem biblioteki jest zaspakajanie potrzeb czytelniczych mieszkańców gminy oraz działalność kulturalno-edukacyjna. Jest też współorganizatorem ze szkołą wielu imprez i uroczystości.

Depozytariuszami tradycji są także Koła Gospodyń Wiejskich w miejscowościach Bowoczyn, Rdułów, Studzień, promujące i propagujące lokalne tradycje, szczególnie rękodzieło i kulinaria wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych w oparciu o regionalne produkty żywnościowe, które oferują podczas lokalnych imprez, również uczestnicząc w różnych konkursach kulinarnych czy Jarmarku Lokalnego Produktu, organizowanego od wielu lat przez „LGD Solna Dolina”.

W wielu domach nadal są pielęgnowane tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych. Praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, używa się tradycyjnych sprzętów, wyrabia się domowe nalewki, praktykuje ziołolecznictwo, używa się tradycyjnych sprzętów, starsi rozmawiają zanikającą już gwarą, przekazują legendy, bajki, umiejętności, przysłowia, przepisy kulinarne, a lokalni wytwórcy produkują artystyczne wyroby rękodzielnicze.

Do długoletniej tradycji nawiązują też działania Ochotniczych Straży Pożarnych – na terenie gminy działa łącznie 7 jednostek OSP: Bowyczyzny, Chodów, Długie, Elizanów, Kaleń Mała, Rdutów, Studzień, z których 100-letni staż ma jednostka Chodów, OSP Rdutów obchodzi 95-lecie, a OSP Długie półwiecze. Jednostki OSP oprócz działalności w akcjach gaśniczych i ratujących życie współpracują przy organizacji różnych uroczystości gminnych, kościelnych i spotkań integracyjnych mieszkańców. Są też współorganizatorem z Gminą różnych imprez i uroczystości.

W Chodowie, w szkole funkcjonuje miniplacówka muzealna – *Szkolne Muzeum Dawnej Wsi Polskiej*, które m.in. ma „cel wychowawczo - dydaktyczny, uczenie młodzieży właściwego szacunku do własnej kultury, kształtowanie i utrwalanie lokalnej tradycji”, a powstało w oparciu o przekazane przez mieszkańców dawne przedmioty i sprzęty codziennego użytku.

Organizowane na terenie gminy imprezy patriotyczne, religijne – Orszak Trzech Króli, Misteria Wielkanocne, Boże Ciało, obchody świąt państwowych czy odnoszące się do tradycji rolniczych – Dożynki Gminne, są widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, a także odnoszą się do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również odnosi się do dziedzictwa kulturowego, bowiem herb nawiązuje do historii gminy. Przyjęty Uchwałą Nr XXXI/177/09 Rady Gminy w Chodowie z dnia 28 maja 2009 r. w sprawie ustanowienia herbu, flagi i innych symboli Gminy Chodów (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2009 r. Nr 137, poz. 2290), jego wizerunek tworzy „złoty (żółty) dąb o dwóch konarach, okryty złotymi liśćmi, i trzech złotych (żółtych) korzeniach, w przestrzeni między konarami umieszczony został srebrny (biały) krzyż łaciński ze srebrnymi (białymi) promieniami. Pole tarczy herbowej otrzymało barwę zieloną.” Poszczególne elementy nawiązują do tradycji i historii gminy: krzyż odnosi się do wezwania najstarszego w gminie kościoła – Podwyższenia Krzyża Świętego w Chodowie, dąb do stojącego przy kościele bardzo wiekowego dębu,

pamiętającego czasy lokacji wsi, a zielone tło tarczy odnosi się do dobrych rolniczych tradycji i obecnego charakteru gminy.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Chodów uchwalone zostało przez Radę Gminy Uchwałą Nr XX/103/01 z dnia 19 marca 2001 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych. W dokumencie przedstawiono obszary i obiekty objęte ochroną konserwatorską oraz wnioski konserwatorskie:

- 1) wszelkie prace, m.in. remonty, rozbudowy, przebudowy, rozbiórki, podziały geodezyjne, zmiany zagospodarowania terenu, prowadzone w obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagają zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków,

2) zmiany zagospodarowani, podziały geodezyjne oraz prace remontowe prowadzone w obiektach podlegających ochronie konserwatorskiej wymagają uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków,

3) wszelka działalność inwestycyjna w strefach „OW” obserwacji archeologicznej może być prowadzona pod nadzorem konserwatorskim, w związku z tym inwestor zobowiązany jest do powiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie rozpoczęcia prac, z co najmniej dwutygodniowym wyprzedzeniem.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Chodów nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, które zawierają zapisy uwzględniające ochronę zabytków:

I. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Chodów, gmina Chodów – Uchwała nr VI/29/07 Rady Gminy w Chodowie z dnia 23 marca 2007 r.

art. 6.1. Ustala się ochronę dóbr kultury, zwanych dalej zabytkami:

- 1) wpisanych do rejestru zabytków,
- 2) zakwalifikowanych do wprowadzenia do gminnej ewidencji dóbr kultury.

Na obszarze objętym planem ustala się ochronę archeologicznego dziedzictwa kulturowego.

W Chodowie znajdują się obiekty wpisane do rejestru zabytków, objęte ścisłą ochroną konserwatorską, tj.:

- a) zespół pałacowo-folwarczny,
- b) zespół kościoła filialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Św.

2. W przypadku podejmowania decyzji związanych zabudowaniem i zagospodarowaniem ww. zespołów, a wymagających prac ziemnych, należy je prowadzić w obecności archeologa. Tylko on stwierdza występowania obiektów archeologicznych i podejmuje właściwe działania w celu ich dokumentowania. Wiąże się to z koniecznością zlecenia przez

inwestora prac archeologicznych uprawnionemu archeologowi lub jednostce archeologicznej, na które WWKZ – Kierownik Delegatury w Koninie wydaje pozwolenie – przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – Kierownikiem Delegatury w Koninie wszelkich prac ziemnych związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu w granicach strefy konserwatorskiej, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych.

4. Ustala się w planie strefy ochrony konserwatorskiej dla obiektów:

- zespołu pałacowego: pałac z 1852 r., oficyna z k. XIX w. i park krajobrazowy z 2 poł. XIX w. - wpisany do rejestru zabytków, oranżeria z k. XIX w.,
- zespołu folwarcznego: stajnia 1895 r., stajnia – obecnie bukaciarnia 1914, obora 1890 r., obora 1912 r., obora 1914 r., stodoła – obecnie mieszalnia pasz 1895 r., bud. gosp. - obecnie magazyn 1892 r., bud. gospodarczy – obecnie biura 1892 r., pralnia – obecnie poczta pocz. XX w., kuźnia – rymarnia, ob. stolarnia 1875 r., warsztaty 1892 r., wieża ciśnień 1891 r.
- zabudowań znajdujących się na terenie oznaczonym symbolem RU-1 i U-2.
- zespołu kościoła filialnego p.w. Podwyższenia Św. Krzyża: kościół drewniany XVI/XVII w., wpisany do rejestru zabytków, cmentarz przykościelny i grobowiec rodziny Jasiukowiczów.

5. Dopuszcza się zmianę przeznaczenia obiektów zabytkowych w zespole pałacowo-parkowym pod warunkiem:

- 1) zmiany funkcji nawiązujących do tradycji miejsca, tj.: administracji, mieszkalnictwa, pensjonatów, hoteli, usług związanych z wypoczynkiem, gastronomią, kulturą, opieką społeczną, dydaktyką i oświatą oraz kultu religijnego,
- 2) funkcje wykluczone: inne niż wymienione w punkcie 1,
- 3) obowiązuje kompleksowa rehabilitacja zabudowy oraz terenów otaczających,
- 4) obowiązuje zachowanie i odtworzenie historycznych układów architektoniczno-przestrzennych oraz usunięcie elementów zagospodarowania i użytkowania zniekształcających historyczne założenia pałacowe,
- 5) zagospodarowanie zespołu zabytkowego może być wykonane na zasadzie rekonstrukcji układu historycznego,
- 6) na terenach sąsiadujących z zabytkami dopuszcza się budowę nowych obiektów, w odległości mniejszej od 25 m od granic zabytkowego parku – po uzyskaniu akceptacji właściwego konserwatora zabytków,
- 7) nie dopuszcza się wtórnych podziałów terenów zespołów dworsko-parkowych w celu tworzenia odrębnych nieruchomości,
- 8) obowiązuje zapewnienie miejsc parkingowych na potrzeby mieszkańców i użytkowników w granicach lokalizacji lub poza nią, stosownie do przepisów szczegółowych.

Art. 24. 1. Dla terenów parków zabytkowych i usytuowanych w ich obrębie obiektów kubaturowych (pałaców, dworów i in., wpisanych do rejestru zabytków, objętych ochroną przyrody i ochroną konserwatorską) określa się funkcję zieleń parkowa, oznaczoną na rysunku planu symbolem ZP i ustala się:

- 1) w zakresie uzbrojenia terenu obowiązują ustalenia art. 12
- 2) obowiązuje zabezpieczenie miejsc parkingowych na potrzeby mieszkańców i użytkowników terenów w granicach własnej działki lub na innych parkingach,
- 3) ustala się zasady ochrony prawnej dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków, zlokalizowanych w miejscowości Chodów (patrz ustalenia w art. 6),
- 4) nie dopuszcza się przekształceń zabudowy oraz sposobu użytkowania parków bez zgody konserwatora zabytków. Obowiązuje rekonstrukcja dawnych założeń parkowych, ochrona drzewostanu oraz ich pielęgnacja.
- 5) nie dopuszcza się podziałów parków zabytkowych w celu tworzenia odrębnych nieruchomości.

II. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części miejscowości Domaników, gmina Chodów – Uchwała nr VI/33/07 Rady Gminy w Chodowie z dnia 23 marca 2007 r.

art. 5.1. Dla terenów zabudowy przeznaczonych pod działalność gospodarczą, oznaczonych na rysunku planu symbolem RU-OK, znajdujących się w strefie ochrony konserwatorskiej, ustala się:

- 1) przeznaczenie zasady zagospodarowania terenu i zasady kształtowania zabudowy,

Przedmiotowy teren leży w strefie ochrony konserwatorskiej zespołu pałacowego, wpisanego do rejestru zabytków pod nr A-298/50 z dnia 14 maja 1984 r.

Na terenach objętych ochroną konserwatorską wszelkie zamierzenia inwestycyjne dotyczące zabytków, ich użytkowania itp. wymagają wyprzedzającego zgłoszenia do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków. Dotyczy to także robót mogących zszpecić otoczenie zabytku lub widok na zabytek, a także robót, które mogą naruszać skomponowany, ustalony tradycją układ terenu.

W przypadku podejmowania inwestycji związanych z zabudową terenu lub zagospodarowaniem zabytkowych zespołów, a wymagających wykonania prac ziemnych, należy je prowadzić w obecności archeologa.

Dopuszcza się zmianę przeznaczenia obiektów zabytkowych w następujących przypadkach:

a) funkcja dopuszczalna – nawiązując do tradycji miejsca tj. mieszkalnictwo, pensjonaty, hotele, usługi związane z wypoczynkiem, gastronomią, kulturą, opieką społeczną, dydaktyką i oświatą, kultem religijnym oraz działań inwestycyjnych związanych z gospodarką rolną.

b) funkcje wykluczone – inne niż wymienione w pkt 1.

Obowiązuje zapewnienie miejsc parkingowych na potrzeby mieszkańców i użytkowników terenu w granicach lokalizacji lub poza nią, stosownie do przepisów szczegółowych,

2) Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – Kierownikiem Delegatury w Koninie wszelkich prac ziemnych związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu w

granicach strefy konserwatorskiej, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych.

Inwestycje na terenie gminy Chodów, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wykonywane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków CHODÓW - kościół fil. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego

Pierwotny kościół istniał już w XV wieku jako fundacja Chodowskich. Jego pozostałością jest pochodząca z połowy XV w. tablica nagrobna Barbary z Kotowa z płaskorzeźbioną postacią kobiecą, herbem Jastrzębiec i napisem minuskułą gotycką oraz chrzcielnica z piaskowca. Obecny drewniany kościół zbudowany został na przełomie XVI/XVII w. Początkowo kościół istniał jako parafialny, w 1864 został filią parafii w Dzierzbicach. W latach 1975/76 dobudowano od zachodu kruchtę z dodatkową kondygnacją i dwie zakrystie. Kościół usytuowany na terenie o dość znacznym spadku w kierunku zachodnim. Teren cmentarza wokół kościoła utwardzony chodnikiem, dalej porośnięty trawą i drzewami, wśród których, przed wejściem do kościoła, pomnikowy dąb wpisany do rejestru zabytków przyrody. W południowej części cmentarza prostokątny, murowany grobowiec rodziny Jasiukowiczów.

Budowla na planie prostokąta z niższym i węższym prezbiterium zakończonym wielobocznie i dwiema zakrystiami po bokach prezbiterium. Zakrystie prostokątne zamknięte trójbocznie. Kościół niepodpiwniczony, na podmurówce, jednokondygnacyjny, z dwukondygnacyjną partią zachodnią - prostokątna kruchta i obudowany balkon, orientowany, jednonawowy. Nawa i poszczególne człony budynku nakryte osobnymi dwuspadowymi dachami gontowymi, w zwieńczeniu wschodniej części korpusu – wieżyczka z sygnaturką. Ściany w konstrukcji zrębowej wzmocnione lisicami. Ściany zewnętrzne nawy i prezbiterium oszalowane, zakrystie pozostawione bez szalunku. Okna prostokątne, sześciokwaterowe, zamknięte odcinkowo. Drzwi jedno- i dwuskrzydłowe, ramowe z listwami ułożonymi w jodełkę. W latach 1975-1977 przeprowadzono gruntowny remont kościoła z dobudowaniem zachodniego członu z kruchtą i dwóch zakrystii, podniesiono kościół o 70 cm w stosunku do pierwotnego położenia, wykonano betonowe fundamenty, wzmocniono konstrukcję ścian, wykonano instalację elektryczną. W 1978 r. położono nowy gont. W latach 80. XX w. na nowo oszalowano ściany zewnętrzne, wymieniono instalację elektryczną. W 2010 r. przeprowadzono renowację kościoła. Świątynia utrzymana w dostatecznym stanie, wskazana konserwacja oszalowania i pokrycia dachu.

CHODÓW – zespół pałacowy

Chodów – wieś o średniowiecznym rodowodzie, do XVII w. stanowiła własność kościelną, następnie rodu Chodowskich herbu Sulima. W 2 poł. XVIII w. majątek Chodów należał do rodziny Jastrzębowski. W 1833 r. Chdów kupił Herman Otto von Treskow. W 1878 r. majątek przejął syn Hermana, Aleksander Herman Adalbert, który w 1897 r. sprzedał Chodów Ignacemu Jasiukowiczowi, którego syn Stanisław był ostatnim przedwojennym właścicielem majątku. Po wojnie majątek upaństwowiono i utworzono Stację Hodowli Roślin.

Z zespołu pałacowego do rejestru zabytków wpisano pałac z 1852 r., oficynę z 1892 r., dawną pralnię z pocz. XX w., park z ok. poł. XIX w.

Pałac usytuowany na lekko wznoszącym się terenie. Wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, murowany, otynkowany, na wysokim kamiennym cokole, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. Kondygnacje rozdzielone ujętym w gzymsy pasem międzykondygnacyjnym zdobionym rozetkami w osiach okien. Nad oknami gzymsy odcinkowe, nad oknami piętra rozetki wpisane w kwadraty. W elewacji południowej, w trójosiowym ryzalicie między oknami zamkniętymi łukiem pełnym, na obu kondygnacjach nisze arkadowe z rzeźbami oraz poprzedzony gankiem pozorny ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem. Obiekt w dobrym stanie, mieszczący biura Gospodarstwa Nasiennie-Rolnego „BOVINAS”.

Oficina usytuowana w południowo-wschodniej części parku, wzniesiona przez Ignacego Jasiukowicza w 1892 r. dla chorego brata poruszającego się na wózku. Murowana, na rzucie prostokąta z prostokątnym skrzydłem ustawionym prostopadle do osi budynku. Przy elewacji zachodniej skrzydła drewniany ganek na planie prostokąta, przy wejściu wschodnim ganek murowany. Budynek jednokondygnacyjny nakryty dwoma dachami dwuspadowymi o osiach prostopadłych. Okapy wystające podparte ozdobnymi zakończeniami krokwi. Naroża budynku ujęte lizenami połączonymi pod szczytem pasem tynku ze schodkowymi kroksztynami w tynku. Utrzymana w dostatecznym stanie.

Rozległy park założony ok. poł. XIX w. ma charakter krajobrazowy. W północną część parku wkomponowany jest system stawów i kanałów. Park przecinają liczne alejki, rozchodzące się promieniście od pałacu. Park zachowany w pierwotnych granicach. W dużej części zachował się starodrzew, wiele drzew ma parametry pomnikowe. Wśród drzewostanu dominują dęby szypułkowe, jesiony wyniosłe, klony zwyczajne, kasztanowce, graby pospolite. Przed elewacją południową pałacu rosną dwa okazałe egzemplarze cisu pospolitego. Przed elewacją północną powojenne nasadzenia drzew iglastych.

Park na bieżąco pielęgnowany, utrzymany w dobrym stanie.

Zespół pałacowy jest własnością prywatną.

Budynek pralni usytuowany przy wschodniej granicy parku, wzniesiony w pocz. XX w. na planie prostokąta, murowany, otynkowany, na kamiennym fundamencie, parterowy nakryty dwuspadowym dachem pokrytym blachą. Otwory okienne i blendy prostokątne, ujęte w opaski

poszerzone w partii nadproża. Budynek, w którym obecnie mieści się urząd pocztowy, utrzymany w dobrym stanie.

DOMANIKÓW – zespół pałacowy

Domaników – gniazdo rodowe Domanikowskich herbu Pobóg, którzy władali tu od XV do poł. XVIII w. Na przełomie XVIII i XIX w. Domaników należał do Karola Jerzmanowskiego, następnie do jego syna Franciszka. W 1836 r. majątek kupiła Eleonora z Jerzmanowskich Kossowska. W 1844 r. sprzedała go Franciszkowi Jerzmanowskiemu, od którego w 1857 r. Domaników kupił Herman Otto de Treskow. W 1891 r. Domaników i Turzynów nabył Antoni Lasocki. Właścicielem od 1912 r. był Stanisław Lasocki, syn Antoniego. Po wojnie majątek przeszedł na Skarb Państwa, utworzono tu gospodarstwo sadownicze. Obecnie własność prywatna.

Pałac zbudowany w 1872 r., usytuowany we wschodniej części parku. Wzniesiony na planie prostokąta poszerzonego na osi północ-południe prostokątnymi ryzalitami oraz dobudowanymi na osi wschód-zachód prostokątnymi aneksami. Budynek podpiwniczony - wysoka partia cokołowa wyodrębniona uskokiem muru, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym. Ryzalit wejściowy dwukondygnacyjny, nakryty dwuspadowym dachem prostopadłym do dachu głównego. Ryzalit północny obniżony do wysokości gzymsów nadokiennych górnej kondygnacji korpusu, przykryty wąskim daszkiem jednospadowym. Aneks zachodni dwukondygnacyjny, obniżony, nakryty dachem dwuspadowym ze szczytem od zachodu. Aneks wschodni jednokondygnacyjny, nakryty dachem jednospadowym przerwany pośrodku facjatką nakrytą daszkiem dwuspadowym. Dachy kryte blachą. Ryzalit fasady trójosiowy, okna górnej kondygnacji zamknięte łukiem pełnym. Pozostałe otwory okienne prostokątne wielokwaterowe z profilowanymi naczółkami. Obiekt utrzymany w dobrym stanie.

Park usytuowany po stronie północnej drogi Turzynów – Elizanów. Założony w 2 poł. XIX w. w stylu krajobrazowym, o pow. ok. 3 ha. Wjazd od strony południowej poprzez szeroką bramę, aleją pod kolistą zajazd przed pałacem. Układ parkowy stanowi na całej powierzchni zadrzewienie powierzchniowe o zróżnicowanym zwarciu z odtworzonymi alajkami spacerowymi. Wśród drzewostanu wyróżnić należy jesiony, klony, graby. Wzdłuż północnej granicy szpaler lipowy. W południowo-zachodniej części parku znajduje się znacznych rozmiarów staw. Ogólnie założenie parkowe zostało zachowane w stanie zbliżonym do pierwotnego. Zmiany zaszły w części wschodniej, gdzie część parku przeznaczono pod budownictwo mieszkaniowe. Park bardzo dobrze utrzymany, po rewaloryzacji, na bieżąco pielęgnowany.

DZIERZBICE – kościół par. p.w. św. Mikołaja

Kościół wzniesiony w 1798 r. staraniem kanonika gnieźnieńskiego Pawła Jastrzębowskiego i dziedzica Dzierzbic – Walewskiego, jako kolejny po istniejącym na pocz. XV w. Przebudowany w latach 1845 i 1903. Pierwotny kościół klasycystyczny; na planie prostokąta zamkniętego od wschodu wielobocznie, z nawą na rzucie ośmioboku, prostokątnym prezbiterium z dwoma

zakrystiami i kruchtą. Kolejne przebudowy bezstylowe: dobudowano do starego nowe prezbiterium z półkolistą apsydą, w fasadzie wieżę, od północy nową zakrystię z przedsionkiem, a zakrystię południową zamieniono na kaplicę. Budowla murowana, tynkowana częściowo podpiwniczona, na rzucie wydłużonego prostokąta z wyodrębnionym węższym wschodnim przęsłem prezbiterium zakończonym półkolistą apsydą z płytkim prostokątnym ryzalitem pozornym z trójkątnym naczółkiem. Wewnętrzne połączenie nawy i prezbiterium na zewnątrz zaakcentowane prostokątymi, niższymi dobudówkami - od północy kaplica, od południa zakrystia. Od wschodu do dobudówek przylegają trójboczne aneksy, w których boczne wejście do kościoła i schody do podziemi. Nawa jednoprzestrzenna na rzucie ośmioboku, kruchta w przyziemiu wieży na rzucie prostokąta z dwoma kolistymi pomieszczeniami po bokach. W zachodniej części korpusu - wieżyczka na planie kwadratu nakryta kopułką z sygnaturką. Korpus główny nakryty dwuspadowym dachem. Otwory okienne w nawie i prezbiterium wysokie, zamknięte półkoliście. Fasada wieżowa artykułowana parami pilastrów flankujących drzwi wejściowe. Nad drzwiami tablica z napisem: DOMUS DEI/PORTA CAELI/AD 1798.

Remont zaniedbanego kościoła (zawilgocone mury, ubytki tynków, odpadające gzymsy) rozpoczęto w 2022 r.

DZIERZBICE – zespół dworsko-folwarczny

Dzierzbice – miejscowość o średniowiecznej metryce, rozlokowana nad rzeką Rgilewką, do przełomu XIV i XV w. należała do drobnoszlacheckiego rodu Szeligów. Następnie stała się własnością Dzierzbickich herbu Topór i Jastrzębowskiich herbu Pobóg. W 1835 r. majątek dzierzbicki nabywa Franciszek Ziółkowski, który przekazuje go w posagu córce Emilii, żonie Ignacego Walewskiego herbu Colonna. Walewscy władali majątkiem do 1918 r., kiedy to Zofia Walewska wyszła za mąż za Bogdana Zieleniewskiego i to oni byli ostatnimi przedwojennymi właścicielami. Po wojnie majątek upaństwowiono, tworząc w nim kolejno PGR i Stację Hodowli Roślin. Obecnie zespół wchodzi w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, użytkowany przez Gospodarstwo Nasiennie – Rolne „Bovinas” w Chodowie.

Założenie ukształtowane zostało w XIX w. z czytelnymi elementami starszymi z XVIII w. Obecny układ wodny stanowi najprawdopodobniej pozostałość dawnego systemu obronnego, który towarzyszyć mógł pierwotnej siedzibie szlacheckiej - kamienicy na kopcu.

Dwór zbudowany w 1870 r. w stylu neoklasycystycznym według projektu Kornela Gabrielskiego w miejscu poprzedniej siedziby. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z portykiem kolumnowym od wschodu. Część północna korpusu przedłużona w kierunku zachodnim ramieniem w kształcie odwróconej litery „L”. Między ścianą południową ramienia i zachodnią ścianą korpusu znajduje się rozległy, prostokątny, podpiwniczony taras. Kolejny taras między ścianą zachodnią prostokątnego pawilonu przylegającego od południa do korpusu, a ścianą południową korpusu. Budynek murowany, tynkowany, szerokofrontowy, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem czterospadowym. Jednokondygnacyjny pawilon nakryty

dachem czterospadowym, ramię nakryte dachem dwuspadowym ze szczytem od południa, portyk kolumnowy - w pełnej wysokości ścian korpusu - cztery kolumny jońskie zakończone trójkątnym szczytem, nakryty dachem dwuspadowym ze szczytem od wschodu. Częściowy remont obiektu - odnowiono elewacje i wyremontowano parter budynku - przeprowadzono w latach 1989-90. Obecnie nieużytkowany. Stan zachowania zły.

Park założony w k. XVIII w. wokół poprzedniej siedziby właścicieli majątku. Krajobrazowy, o powierzchni ok. 11 ha z system stawów i kanałów otaczających ze wszystkich stron dwór, nad którymi przerzucono kładki i kamienne mostki. Mimo swej rozległości park posiada bardzo mało dobrze utrzymanych lub wyraźnie wytyczonych dróg. Dobrze utrzymana i wyznaczona jest tylko aleja prowadząca od bramy wjazdowej do pałacu. Park posiada dość rozległe trawniki ze swobodnie rozmieszczonymi grupami lub pojedynczymi drzewami, wśród których dominują jesiony wyniosłe, lipy drobnolistne, graby pospolite, brzozy brodawkowate, świerki pospolite, robinie akacjowe, a w zachodniej części olsze czarne. Na zachód od dworu drzewostan jest silnie zwarty, o charakterze leśnym, z utworzonym pasem bezdrzewnym szerokości ok. 15 m. Park utrzymany w dostatecznym stanie w pobliżu pałacu, na pozostałym obszarze wymaga rewaloryzacji.

Budynek oranżerii usytuowany we wschodniej części parku, fasadą zwrócony w kierunku pałacu, od którego oddzielony stawem. Wzniesiony z użyciem form neogotyckich, na rzucie prostokąta, od strony południowej oszkarpowany, dwukondygnacyjny, przykryty dachem dwuspadowym, z trójkondygnacyjną wieżą na planie kwadratu, przykrytą dachem namiotowym. Fasada i wieża nietynkowane. Pośrodku fasady wysokie, przeszklone biforiale okno ujęte od góry tynkowanymi łukami. Po wojnie wykorzystywany jako mieszkanie, później zaplecze stołówki pracowniczej, obecnie magazyn. Utrzymany w dostatecznym stanie.

Dom dla służby usytuowany w północno-wschodniej części założenia. Wzniesiony w 1877 r. Murowany, otynkowany, parterowy z niską partią cokołową, nakryty dwoma dwuspadowymi dachami o osiach prostopadłych, krytymi eternitem. Południowo-zachodnia część podpiwniczona. Naroża ujęte lizenami, w zwieńczeniu fryz schodkowy. Budynek wymaga remontu; zdjęte tynki, liczne zawilgocenia, nieszczelne pokrycie dachu.

Budynek gospodarczy (stajnia z wozownią) usytuowany w północno-zachodniej części założenia parkowego. Zbudowany w 2 poł. XIX w. Murowany, otynkowany, na rzucie wydłużonego, trzyczłonowego prostokąta, z szerszym członem środkowym. Budynek jednokondygnacyjny, w części środkowej podwyższony, nakryty trzema dwuspadowymi dachami. Dachy kryte eternitem.

Stan zachowania dostateczny.

Gorzelnia zlokalizowana jest przy zachodniej granicy podwórze gospodarczego. Wzniesiona w 1922 r. Budynek na nieregularnym rzucie wydłużonego prostokąta. Bryła budynku składa się z kilku części zróżnicowanych wysokością ścian, ilością kondygnacji i rodzajami

dachów. Dolne kondygnacje częściowo poniżej poziomu ziemi. Północną część stanowi płatkarnia, do której od wschodu przylega parterowa bryła kotłowni. Część środkowa budynku jest nieco wyższa od pozostałych i zawiera w sobie czterokondygnacyjny człon, kryty osobnym dwuspadowym daszkiem. Część południową gorzelnii stanowi słodownia, pełniąca niegdyś funkcję spichlerza. Obecnie budynek jest nieużytkowany; ściany spękane, uszkodzone tynki, dachy nad kotłownią oraz czterokondygnacyjnym pionem budynku uległy zawaleniu.

Brama na teren gospodarstwa wzniesiona w 2 poł. XIX w. Usytuowana po północnej stronie drogi dojazdowej do zespołu pałacowego, w południowej części podwórza gospodarczego, brama z wjazdem na teren gospodarstwa, z której zachowały się ceglane, tynkowane, ozdobne słupy bramne z przejściami dla pieszych, na rzucie kwadratów, zwieńczone ośmiobocznym „obeliskiem” ujętym z czterech stron trójkątnymi szczycikami. Utrzymana w dobrym stanie.

KOSERZ – zespół dworski

Miejscowość o średniowiecznym rodowodzie. W 2 połowie XVIII w. i na pocz. XIX w. należała do Bardzińskich. W 1809 r. Florian Bardziński odkupił dobra, które w 1825 r. podzielił między synów. Kolejnymi właścicielami majątku byli: Gliszczyńscy (1853 r.), Przeniewscy (od 1853 r.), Pokrzywnicy, Miron Zieliński (1873 r.), Smoleńscy (1903 r.), Władysław Podlasin (od 1929 r.). Po wojnie majątek przeszedł na własność Państwowego Gospodarstwa Ogrodniczego w Domanikowie. Obecnie zespół dworski stanowi własność prywatną.

Dwór wzniesiony ok. 1880 r., rozbudowany w 1920 r. Na rzucie dwóch prostokątów o osiach głównych prostopadłych: część południowa na osi wschód-zachód, część północna na osi północ-południe (dobudówka). Fasada południowa poprzedzona prostokątnym portykiem, przy elewacji zachodniej prostokątny ganek. Budynek murowany, tynkowany, częściowo podpiwniczony, dwuczłonowy, jednokondygnacyjny. Nakryty dachem dwuspadowym – część południowa, przerwany facjatą nakrytą dwuspadowym daszkiem. Dach części północnej półszczytowy. Portyk południowy czterospłowy, zwieńczony tarasem. Ganek zachodni nakryty jednospadowym dachem. Budynek remontowany utrzymany w dostatecznym stanie.

Park krajobrazowy o pow. ok. 3,5 ha. Pierwotna kompozycja z 2 poł. XIX wieku zatarta, obecny układ ukształtowany w latach 1920-30. Granicę wschodnią wyznacza szpaler świerkowy, zachodnią grabowy, wzdłuż północnej granicy aleja grabowa. Główny drzewostan parkowy znajduje się w części południowej. Znaczny obszar parku zajmuje współczesny sad. Nieliczny starodrzew, dominują drzewa pochodzące z samosiewu: jesiony wyniosłe, klony pospolite, robinie akacjowe, lipy drobnolistne. Elementami urozmaicającymi i podnoszącymi walory estetyczne parku są dwa stawy. Utrzymany w stanie dostatecznym.

NIWKI – zespół dworsko-folwarczny

Niwki - wieś wspominana w Liber Beneficiorum Jana Łaskiego, z którego wynika, iż w 1576 r. Niwki były własnością M. Niwskiego. Od 1701 r. stanowiły własność Macieja Głębockiego. W latach 1764 - 1794 należały do Macieja Łączyńskiego, następnie do Fryderyka hrabiego

Skórzewskiego, który sprzedał je w 1796 roku Krasnodębskiemu. Pod koniec XVIII i pierwszych latach XIX w. toczyły się spory i procesy, które miały ustalić czy Niwki były wsią królewską, czy prywatną. W 1887 r. majątek w Niwkach kupił Władysław Konstanty Jerzmanowski herbu Dołęga. Po jego śmierci w 1930 r. majątek odziedziczyła żona, Jadwiga Maria ze Śliwińskich, która była ostatnią przedwojenną właścicielką. W 1945 r. majątek upaństwowiono i utworzono PGR. Obecnie własność prywatna.

Dwór wzniesiony w latach 1870-1880 r. Usytuowany w centralnej części parku, elewacją frontową zwrócony w kierunku południowo-zachodnim. Budynek murowany, tynkowany (obecnie tynki zewnętrzne zbity), założony na planie prostokąta z poprzecznym skrzydłem od strony południowo-wschodniej. Na osi poprzecznej korpusu dwa prostokątne ryzality. Budynek w całości podpiwniczony; w wydzielonej gzymsiem partii cokołowej okna piwnic. Korpus jednokondygnacyjny nakryty dachem dwuspadowym skrzyżowanym z dwuspadowym dachem nad ryzalitami. Skrzydło dwukondygnacyjne. Dachy kryte blachą ocynkowaną. Otwory okienne prostokątne w profilowanych opaskach. Budynek nieużytkowany, zabezpieczony przed dostępem osób postronnych. Wymaga remontu kapitalnego.

Park założony w stylu krajobrazowym w 2 poł. XIX w. Do utworzenia parku wykorzystano przestrzeń znajdującą się w rozwidleniu drogi prowadzącej z dzierzbie do wsi Studzien. W części centralnej parku usytuowany jest dwór, do którego prowadzi droga od strony południowo-wschodniej, łączy się dalej z kolistym zajazdem. Układ parkowy na całym obszarze, z wyjątkiem powierzchni trawiastych (części północno-wschodniej) stanowi zadrzewienie powierzchniowe o zróżnicowanym zwarciu. Większe zagęszczenie drzew występuje w części zachodniej. Najliczniej występują: jesion wyniosły, lipa drobnolistna, robinia akacjowa, wiąz szypułkowy, grab pospolity. Nie zachowała się brama wjazdowa i ogrodzenie parku. W parku prowadzone są podstawowe prace porządkowe i pielęgnacyjne. Wskazana rewaloryzacja.

Budynek dawnej stajni - wozowni usytuowany w południowo-zachodniej części podwórza gospodarczego, przy bramie wjazdowej prowadzącej na dziedziniec. Zbudowany w 1888 r. (data umieszczona wcześniej w szczycie budynku). Zachowany szczątkowo (brak dachu, ścian szczytowych), pełni funkcję silosu płaskiego.

Spichlerz stanowi wyraźną dominantę architektoniczną podwórza gospodarczego, usytuowany w jego centralnej części. Murowany z cegły, nietynkowany, na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem łamanym pokrytym eternitem. Niewielkie, prostokątne otwory okienne. Drzwi wejściowe od strony południowej poprzedzone podestem ze schodami. Zachowany w dostatecznym stanie.

Budynek dawnej siewkarni usytuowany w centralnej części podwórza gospodarczego. Wzniesiony w 1889 r. (data w szczycie). Murowany z cegły, ściany wewnątrz otynkowane, na planie prostokąta, jednokondygnacyjny z wyodrębnioną partią poddasza, nakryty dwuspadowym

dachem pokrytym eternitem. W zwieńczeniu kondygnacji fryz z cegieł ustawionych na sztorc. Stan zachowania dostateczny.

RDUTÓW – kościół par. p.w. św. Jana Chrzciciela

Miejscowość o średniowiecznej metryce stanowiąca własność arcybiskupów gnieźnieńskich, z fundacji których w XIV w. został wzniesiony drewniany kościół p.w. Świętej Trójcy i Świętego Jana Chrzciciela. Na prośbę króla Jana Kazimierza i za zgodą Stolicy Apostolskiej arcybiskup Jan Gruszczyński wcielił probostwo rdutowskie do Klasztoru Kanoników Regularnych w Kłodawie. Stan ten trwał aż do kasacji klasztoru. Obecny kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, klasycystyczny, murowany, zbudowany został w 1800 r. z fundacji Tomasza Byszewskiego, dziedzica majątku Bowyczyny. W 1827 r. konsekrowany był przez biskupa Plejewskiego. W latach 1871-1872 staraniem ks. Franciszka Kuśmierskiego gruntownie odnowiony. Budynek z prezbiterium skierowanym na zachód stoi na niewielkiej skarpie, pośrodku prostokątnego cmentarza otoczonego cementowym, ażurowym murem. Kościół wzniesiony na planie prostokąta, jednonawowy z wyodrębnioną kruchtą, której środkowa część stanowi przyziemie wieży, z węższym, prostokątnym prezbiterium ujętym parą prostokątnych zakrystii. Budynek jednokondygnacyjny, nakryty trzyspadowym dachem, z fasadą podwyższoną trójkątnym szczytem i z wieżą nad wschodnią częścią korpusu. Ściana frontowa z ryzalitem rozczłonkowanym pilastrami, zwieńczonym trójkątnym szczytem, za którym wznosi się czworoboczna wieża zwieńczona ostrosłupem. Obiekt po remoncie, utrzymany w dobrym stanie.

RDUTÓW – wiatrak koźlak

Wiatrak wzniesiony w XVIII w., w 1913 r. przeniesiony na obecne miejsce z Przedcza. Obiekt na planie kwadratu, trzykondygnacyjny, na fundamencie kamiennym i drewnianym koźle. Ściany w konstrukcji szkieletowej oszalowane pionowymi deskami na styk. Dach dwuspadowy, od strony śmigieł łamany naczółkowo. Od strony wschodniej część szczytowa dachu wysunięta poza ścianę frontową. Od frontu, na wysokości pierwszej kondygnacji drewniany, odeskowany podest poprzedzony schodkami. Na wysokości drugiej kondygnacji drewniany balkon. Zachowane podstawowe urządzenie napędowe na wiatr, w 1970 r. napęd zmieniony na elektryczny, śmigła zdemontowane w 1980 r.

Zachowany w dobrym stanie, po remoncie (remont dachu, nowe pokrycie z gontu, nowe oszalowanie). Własność prywatna.

TURZYNÓW – park dworski

Turzynów - miejscowość o wczesnośredniowiecznym rodowodzie, w źródłach pisanych wspomniana w 1503 r., kiedy Turzynów przekazuje Władysław z Miłonic, kasztelan inowrocławski, swoim synom. Kolejna wzmianka pojawia się w 1844 r. Wówczas Karl Otto von Treskov kupił Turzynów od Maksymiliana Jerzmanowskiego. W 1915 roku majątek przejął Stanisław Lasocki, syn Antoniego, który gospodarował do września 1939 roku. Po wojnie majątek upaństwowiono i

utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne. Obecnie właścicielem zespołu jest Gospodarstwo Nasiennie – Rolne „Bovinas” w Chodowie.

Zespół dworsko-folwarczny położony jest przy drodze z Domanikowa do Rdutowa; zespół dworsko-parkowy po stronie północnej, podwórze gospodarcze po południowej. Park założony w stylu krajobrazowym, pierwotnie ogrodzony z trzema bramami wjazdowymi. W części południowo-wschodniej usytuowany jest dwór (ujęty w gminnej ewidencji zabytków). Elementem urozmaicającym założenie parkowe były dwa stawy. Staw w części południowo-wschodniej został przebudowany na zbiornik przeciwpożarowy. Zachował się centralnie zgrupowany starodrzew, po którego obu stronach, w miejscu wykarczowanych drzew, utworzono poletka uprawne. Granice dawnego założenia wyznaczają szpalery wysokich drzew na jego obrzeżach. Wśród drzewostanu dominuje jesion, świerk, kasztanowiec, topola, brzoza. Park na bieżąco pielęgnowany w części południowej oraz wokół budynku dworu. Pozostała część wymaga rewaloryzacji.

Dwór usytuowany na południowo-wschodnim skraju założenia parkowego, szczytem do drogi z Domanikowa do Rdutowa. Wzniesiony w k. XIX w. dla administratora majątku. Murowany z cegły, założony na planie prostokąta z dobudówką od strony północnej. Parterowy, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym eternitem, dobudówka papą. W elewacji zachodniej drewniany przeszklony ganek. Otwory okienne prostokątne w profilowanych opaskach. Budynek nieużytkowany w złym stanie technicznym.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Chodów nie posiada planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powódzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (układy ruralistyczne, zespoły budowlane) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworskie, pałacowe i folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową rezydencjonalną i folwarczną, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Niekorzystne jest wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku, wśród których do najczęściej spotykanych zaliczyć można niewłaściwie lokalizowane i zakładane boiska sportowe, parkingi, ujęcia wody itp. W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Chodów wykonała w 2010 roku gminną ewidencję zabytków nieruchomości.

W 2022 r. gminna ewidencja zabytków nieruchomości zostanie zaktualizowana i przyjęta zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe - w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem do końca 2025 roku zostanie wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych, obejmującą karty stanowisk archeologicznych. Ewidencja

ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych wykonany zostanie do końca 2023 r. Plan ten będzie corocznie aktualizowany.

11.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Chodów na lata 2023-2026” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Gminy,
uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,

opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
organizacja i udział w imprezach – koncertach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.

11.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych (prezentacja na stronie internetowej Gminy obiektów nieużytkowanych wraz z informacją na temat źródeł finansowania i preferencji finansowych),
podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy,
stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, ławki, oświetlenie),
zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego szczególnie dla obszarów najcenniejszych ze względu na zachowanie dziedzictwa kulturowego.

11.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.6. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięciu życia poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyściego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Na terenie gminy, jak dotąd nie funkcjonują szlaki turystyczne, choć są warunki ku temu. Gmina Chodów to obszar, którego położenie: komunikacyjne, geograficzne - na styku województw i krain geograficznych (Kujawy, Mazowsze, Wielkopolska), również brak uciążliwego przemysłu, twórcy ludowi, postaci historyczne i ich działalność, różnorodność obiektów zabytkowych, szczególnie cenne sakralne, w tym drewniany kościół w Chodowie, obiekty rezydencjonalne otoczone parkami, jedyny w regionie wiatrak – ostatnio odremontowany, przykład zanikającego ludowego budownictwa przemysłowego czy funkcjonujące w Chodowie szkolne „Muzeum Dawnej Wsi Polskiej”, stanowią o jej atrakcyjności turystycznej, którą można wykorzystać do utworzenia

szlaków turystycznych czy ścieżek dydaktyczno-przyrodniczych. Tutaj, z dala od zgiełku modnych wypoczynkowych miejscowości, można przeżyć przygodę podróżnika wędrującego w głąb przeszłości i odkrywającego historyczne dziedzictwo. Zrealizować się tu mogą pasje poznawcze historyków, pasjonatów, turystów, dla których miejscowość, jej historia, lokalny koloryt tworzony przez miejscowe społeczności, jest czymś ważnym.

Gmina jest integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi, co ma znaczenie dla wszelkich przejawów społecznej aktywności mieszkańców gminy, w ramach współpracy ze Stowarzyszeniem LGD „Solna Dolina” z siedzibą w Kłodawie, do którego należy gmina. Dlatego wytyczeniem lokalnego szlaku mogłyby podjąć się funkcjonujące na terenie gminy i podejmujące się już organizacji rajdów i wycieczek Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Ziemi Chodowskiej, Klub Solni Cykliści z Chodowa, właśnie przy wsparciu finansowym Stowarzyszenia LGD Solna Dolina, w którego celach statutowym wymieniono m.in. ochronę dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz rozwój turystyki. Bowiem perspektywy rozwojowe gminy wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Gmina Chodów również mogłaby wykorzystać do edukacji turystów i lokalnej społeczności współczesne formy odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest *questing*. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność począwszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. Chodów związany z osobą Stanisława Jasiukowicza, Turzynów – miejsce urodzenia śpiewaka operowego i aktora Karola Chorzewskiego.

Realizacje szlaków czy ścieżek pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż perspektywy rozwojowe gminy wiążą się zarówno z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Rozwój na terenie gminy agroturystyki, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa - przykład realizacji znajdziemy w Studzieniu, w „Lawendowym Folwarku„ - to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

Ponadto, przy pomocy organizacji pozarządowych, LGD „Solna Dolina”, w porozumieniu z właścicielami nieruchomości i konserwatorem zabytków wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Chodów wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
dotacje,
subwencje,
dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy w Chodowie zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/kultura>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 4) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 5) wykonaniu trawników,
- 6) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,
- 7) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),

8) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

6. Powiatu Kolskiego

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Kolskiego określone zostały w Uchwale Nr XLVII/236/2006 Rady Powiatu Kolskiego z dnia 25 maja 2006 r.

Witryna internetowa: <http://www.starostwokolskie.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko*, *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego* oraz *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich*.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.

Uzasadnienie
do uchwały Nr LXXVII.330.23
Rady Gminy w Chodowie
z dnia 28 grudnia 2023r.

w sprawie przyjęcia programu opieki nad zabytkami na terenie Gminy Chodów na lata 2023-2026

Na terenie Gminy Chodów są zabytki nieruchome, które podlegają ochronie i opiece na poziomie krajowym, wojewódzkim czy gminnym. Ustawa o ochronie zabytków i opiece zabytków nakłada na organy gminy określone obowiązki opracowania i przyjęcia Programu opieki nad zabytkami na terenie gminy. Program opieki nad zabytkami jest opracowywany i przyjmowany uchwałą raz na 4 lata.

Projekt Programu został przesłany do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu w celu jego zaopiniowania i uzyskał opinię pozytywną.

Rada Gminy jako organ stanowiący przyjmuje uchwałą opracowany i zaopiniowany pozytywnie Program opieki nad zabytkami dla gminy Chodów na kolejne 4 lata.

Wobec wygaśnięcia poprzedniego programu było koniecznym podjęcie uchwały w sprawie nowego *Programu opieki nad zabytkami gminy Chodów na lata 2023-2026*.